

# Spis treści

|                                                                                    |    |
|------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Autorzy tomu</b> .....                                                          | 17 |
| <b>Przedmowa</b>                                                                   |    |
| <i>Jan Strelau, Dariusz Doliński</i> .....                                         | 23 |
| <b>Rozdział 1</b>                                                                  |    |
| <b>ELEMENTY FILOZOFII DLA PSYCHOLOGÓW</b>                                          |    |
| <i>Adam Grobler, Leszek Koczanowicz</i> .....                                      | 29 |
| <b>1.1. Wprowadzenie</b> .....                                                     | 30 |
| <b>1.2. Główne pytania metafizyczne</b> .....                                      | 31 |
| 1.2.1. Co istnieje? .....                                                          | 31 |
| 1.2.2. Metafizyka a nauka .....                                                    | 32 |
| 1.2.3. Idee i inne przedmioty abstrakcyjne .....                                   | 33 |
| 1.2.4. Spór o powszechniki .....                                                   | 34 |
| <b>1.3. Źródła poznania</b> .....                                                  | 36 |
| 1.3.1. Sceptycyzm i irracjonalizm .....                                            | 36 |
| 1.3.2. Racjonalizm .....                                                           | 37 |
| 1.3.3. Aprioryzm i empiryzm genetyczny .....                                       | 38 |
| <b>1.4. Umysł</b> .....                                                            | 41 |
| 1.4.1. Psychologia w starożytności .....                                           | 41 |
| 1.4.2. Problem psychofizyczny – kierunki klasyczne .....                           | 41 |
| 1.4.3. Problem psychofizyczny – kierunki współczesne .....                         | 42 |
| <b>1.5. Granice poznania i metoda naukowa</b> .....                                | 44 |
| 1.5.1. Przewrót kopernikański Kanta .....                                          | 44 |
| 1.5.2. Realizm i idealizm epistemologiczny .....                                   | 45 |
| 1.5.3. Problem indukcji .....                                                      | 46 |
| <b>1.6. Prawda i znaczenie</b> .....                                               | 49 |
| <b>1.7. Wiedza i działanie – w stronę etyki</b> .....                              | 51 |
| 1.7.1. Determinizm, wolna wola, dobro i zło .....                                  | 51 |
| 1.7.2. Klasyczne szkoły etyczne .....                                              | 53 |
| <b>1.8. Jednostka – wspólnota – władza. Filozofia społeczna i polityczna</b> ..... | 55 |
| 1.8.1. Starożytna filozofia społeczna .....                                        | 55 |
| 1.8.2. Teorie umowy społecznej .....                                               | 56 |
| 1.8.3. Konserwatyzm, liberalizm, socjalizm .....                                   | 57 |
| 1.8.4. Filozofia Ducha .....                                                       | 59 |
| 1.8.5. Materializm historyczny (marksizm) .....                                    | 60 |
| 1.8.6. Współczesna filozofia społeczna – dyskusje wokół liberalizmu .....          | 61 |
| <b>1.9. Człowiek</b> .....                                                         | 63 |
| 1.9.1. Egzystencjalizm i klasyczne koncepcje człowieka .....                       | 63 |
| 1.9.2. Konstytucja podmiotowości .....                                             | 66 |
| <b>1.10. Podsumowanie</b> .....                                                    | 67 |

## Rozdział 2

**HISTORIA PSYCHOLOGII – OD WUNDTA DO CZASÓW NAJNOWSZYCH**

|                                                                                                                     |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Ryszard Stachowski, Bartłomiej Dobroczyński .....                                                                   | 73  |
| <b>2.1. Wprowadzenie</b> .....                                                                                      | 74  |
| <b>2.2. Wundta koncepcja psychologii jako nauki o świadomym doświadczeniu bezpośrednim</b> .....                    | 77  |
| 2.2.1. Tło historyczno-filozoficzne powołania przez Wundta do życia psychologii jako niezależnej nauki .....        | 77  |
| 2.2.2. Okoliczności wprowadzenia przez Wundta metody eksperymentu laboratoryjnego do psychologii .....              | 78  |
| 2.2.2.1. Eksperyment w psychologii jako metoda wspomagania samoobserwacji .....                                     | 79  |
| 2.2.2.2. Samoobserwacja eksperymentalna umożliwia wnioskowanie o naturze nieświadomych procesów psychicznych ..     | 80  |
| 2.2.3. Nieeksperymentalna psychologia historyczno-kulturowa .....                                                   | 81  |
| <b>2.3. Reakcja na psychologię Wundta – szkoła würrburska, psychologia aktów i psychologia postaci</b> .....        | 83  |
| 2.3.1. Czy myślenie można badać eksperymentalnie? .....                                                             | 83  |
| 2.3.2. Aktywne i intencjonalne doświadczenie jako przedmiot psychologii .....                                       | 84  |
| 2.3.3. Psychologia postaci neguje Wundtowską zasadę syntezy twórczej .....                                          | 85  |
| 2.3.4. Psychologia postaci pierwszym przejawem wielkiego kryzysu psychologii .....                                  | 86  |
| <b>2.4. Funkcjonalizm – psychologia poręcza za filozofię. Zastosowanie zasad psychologicznych w praktyce</b> .....  | 87  |
| 2.4.1. Psychologia bada umysł w działaniu .....                                                                     | 87  |
| 2.4.2. Funkcjonalizm toruje drogę praktycznym zastosowaniom psychologii .....                                       | 88  |
| 2.4.3. Psychologia funkcjonalna jako sprawdzian praktycznej użyteczności pragmatycznej teorii prawdy .....          | 89  |
| <b>2.5. Psychologia behawiorystyczna – chwilowy rozbrat psychologii z filozofią</b> .....                           | 89  |
| 2.5.1. Zachowanie – a nie świadomość – przedmiotem psychologii .....                                                | 89  |
| 2.5.1.1. „Manifest behawiorystyczny” Watsona .....                                                                  | 90  |
| 2.5.1.2. Czy behawioryzm jest jeszcze psychologią? .....                                                            | 90  |
| 2.5.2. W roku 1913 nie było rewolucji w psychologii .....                                                           | 91  |
| 2.5.3. Kryzys psychologii tłem intelektualnym wystąpienia Watsona .....                                             | 91  |
| 2.5.4. Behawioryzm metafizyczny chwilowym rozstaniem psychologii z filozofią .....                                  | 92  |
| <b>2.6. Neobehawioryzm – psychologia ponownie brata się z filozofią</b> .....                                       | 92  |
| 2.6.1. Behawioryzm Watsonowski maksymalnie uprościł przedmiot psychologii .....                                     | 93  |
| 2.6.2. Neobehawioryzm jako mariaż amerykańskiego behawioryzmu z europejskim neopozytywizmem .....                   | 93  |
| 2.6.2.1. Zasada operacyjnego definiowania pojęć psychologicznych .....                                              | 94  |
| 2.6.2.2. Status teorii w neobehawioryzmie .....                                                                     | 95  |
| <b>2.7. Psychoanaliza – od aspiracji naukowych do mitu</b> .....                                                    | 96  |
| 2.7.1. Nieświadoma świadomość .....                                                                                 | 96  |
| 2.7.2. Nieświadome jako zjawisko i jako system .....                                                                | 97  |
| 2.7.3. Uwiedzeniowa teoria hysterii i zmienne koleje jej losu .....                                                 | 97  |
| 2.7.3.1. „Już nie wierzę w moją <i>neurotica</i> ” .....                                                            | 98  |
| 2.7.3.2. Dlaczego Freud porzucił swoją uwiedzeniową teorię hysterii? .....                                          | 100 |
| 2.7.3.3. Intelektualne i polityczne następstwa porzucenia przez Freuda uwiedzeniowej teorii hysterii .....          | 101 |
| 2.7.4. Adlerowsko-Jungowska alternatywa .....                                                                       | 103 |
| 2.7.4.1. Psychologia indywidualna Alfreda Adlera .....                                                              | 103 |
| 2.7.4.2. Psychologia analityczna Carla Gustava Junga .....                                                          | 103 |
| <b>2.8. Psychologia humanistyczna – nauka czy filozofia życia?</b> .....                                            | 104 |
| 2.8.1. Psychologia humanistyczna jako reakcja na ograniczenia psychoanalizy i behawioryzmu .....                    | 104 |
| 2.8.2. Samoaktualizacja a samotranscendencja .....                                                                  | 105 |
| <b>2.9. Orientacja poznawcza – ostatnie słowo psychologii?</b> .....                                                | 106 |
| <b>2.10. Historia polskiej myśli psychologicznej – okres przednaukowy</b> .....                                     | 107 |
| 2.10.1. Narodziny polskiej refleksji psychologicznej .....                                                          | 108 |
| 2.10.1.1. Łacińskie początki polskiej myśli psychologicznej .....                                                   | 108 |
| 2.10.1.2. U źródeł rodzimej literatury psychologicznej .....                                                        | 109 |
| 2.10.1.3. Narodziny polskiej terminologii psychologicznej .....                                                     | 111 |
| 2.10.2. Zapowiedzi powstania odrębnej nauki empirycznej .....                                                       | 112 |
| 2.10.2.1. Próba psychologii pierwszoosobowej według Józefa Kalasantego Szaniawskiego .....                          | 112 |
| 2.10.2.2. Psychofizjologia oraz psychologia rozwojowo-wychowawcza według Jędrzeja Śniadeckiego .....                | 114 |
| 2.10.2.3. Rozważny wywód sił i działań umysłowych – w ujęciu Jana Śniadeckiego .....                                | 115 |
| 2.10.2.4. Między typologią a paleontologią umysłu – Michała Wiszniewskiego <i>Charaktery rozumów ludzkich</i> ..... | 116 |

|                                                                                                                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 2.10.3. Pierwsze projekty uprawiania psychologii naukowej oraz początki naturalizacji umysłu                                                                            | 118 |
| 2.10.3.1. Józefa Kremiera pionierski projekt uprawiania psychologii naukowej                                                                                            | 118 |
| 2.10.3.2. Zarys psychologii empirycznej według Mikołaja Lipińskiego                                                                                                     | 119 |
| 2.10.3.3. Początki naturalizacji umysłu w dziełach Wiktora Feliksa Szokalskiego                                                                                         | 120 |
| 2.10.3.4. Jak należy badać duszę? Julian Ochorowicz o metodzie badań psychologicznych                                                                                   | 121 |
| <b>2.11. Pierwsze pracownie psychologii eksperymentalnej i ich twórcy – polska psychologia wkracza na drogę nauki</b>                                                   | 123 |
| 2.11.1. Władysław Heinrich – prekursor behawioryzmu i założyciel pierwszej pracowni psychologii eksperymentalnej                                                        | 124 |
| 2.11.2. Edward Abramowski – od badań nad pamięcią do metafizyki doświadczalnej                                                                                          | 126 |
| 2.11.3. Psychologiczna szkoła lwowska – Kazimierz Twardowski i jego uczniowie                                                                                           | 127 |
| 2.11.3.1. Rys humanistyczny we współczesnej polskiej psychologii                                                                                                        | 128 |
| 2.11.4. Pierwsze zastosowania psychologii w praktyce                                                                                                                    | 129 |
| 2.11.5. Pierwsze lata psychologii po II wojnie światowej                                                                                                                | 132 |
| <b>2.12. Podsumowanie</b>                                                                                                                                               | 134 |
| <br><b>Rozdział 3</b>                                                                                                                                                   |     |
| <b>ETYCZNE PROBLEMY DZIAŁALNOŚCI PRAKTYCZNEJ, EDUKACYJNEJ I NAUKOWEJ PSYCHOLOGA</b>                                                                                     |     |
| Jerzy Marian Brzeziński, Małgorzata Toeplitz-Winiewska                                                                                                                  | 137 |
| <b>3.1. Wprowadzenie</b>                                                                                                                                                | 138 |
| <b>3.2. Etyczne problemy praktyki psychologicznej</b>                                                                                                                   | 140 |
| 3.2.1. Etyczne problemy diagnostyki psychologicznej                                                                                                                     | 140 |
| 3.2.1.1. Ustalanie kontraktu w diagnostyce psychologicznej                                                                                                              | 140 |
| 3.2.1.2. Przebieg procesu diagnostycznego                                                                                                                               | 141 |
| 3.2.1.3. Zakończenie procesu diagnostycznego                                                                                                                            | 142 |
| 3.2.2. Etyczne zasady udzielania pomocy psychologicznej                                                                                                                 | 143 |
| 3.2.2.1. Ustalanie kontraktu terapeutycznego                                                                                                                            | 144 |
| 3.2.2.2. Przebieg procesu pomagania                                                                                                                                     | 144 |
| 3.2.2.3. Zakończenie procesu pomagania                                                                                                                                  | 147 |
| 3.2.3. Czy można udzielać pomocy psychologicznej przez internet?                                                                                                        | 147 |
| <b>3.3. Kompetencje w praktyce psychologicznej</b>                                                                                                                      | 148 |
| <b>3.4. Etyczne aspekty nauczania psychologii</b>                                                                                                                       | 149 |
| 3.4.1. Przygotowanie psychologa do zawodu                                                                                                                               | 150 |
| 3.4.2. Nauczanie psychologii niepsychologów                                                                                                                             | 151 |
| <b>3.5. Popularyzacja psychologii. Psycholog w mediach</b>                                                                                                              | 151 |
| <b>3.6. Etyczne zasady prowadzenia badań naukowych w psychologii</b>                                                                                                    | 152 |
| 3.6.1. Uzyskiwanie przez badacza zgody na udział w badaniu, zapewnienie anonimowości i poufności oraz ochrona sfery prywatności osoby uczestniczącej w badaniu naukowym | 155 |
| 3.6.2. Kontrowersje dotyczące okłamywania osób uczestniczących w badaniu naukowym                                                                                       | 158 |
| 3.6.3. Ocena etyczności badań naukowych w psychologii                                                                                                                   | 160 |
| <b>3.7. Podsumowanie</b>                                                                                                                                                | 168 |
| <b>Załącznik A. Kodeks etyczno-zawodowy psychologa</b>                                                                                                                  | 170 |

## Rozdział 4

### METODOLOGIA. PODSTAWY METODOLOGICZNE I STATYSTYCZNE PROWADZENIA BADAŃ NAUKOWYCH W PSYCHOLOGII

|                                                           |     |
|-----------------------------------------------------------|-----|
| Jerzy Marian Brzeziński, Marzenna Zakrzewska              | 175 |
| <b>4.1. Wprowadzenie</b>                                  | 176 |
| <b>4.2. Poznanie psychologiczne jako poznanie naukowe</b> | 178 |
| 4.2.1. Czy psychologia jest nauką, a jeżeli tak, to jaką? | 178 |
| 4.2.2. Cechy poznania naukowego (psychologicznego)        | 181 |

|                                                                                                                                       |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 4.2.3. Dwie drogi sprawdzania twierdzeń naukowych w naukach empirycznych – pozytywna (konfirmacjonizm) i negatywna (falsyfikacjonizm) | 189 |
| 4.2.4. Osobliwości języka naukowego psychologii: zmienne – istotność – kontrola                                                       | 194 |
| 4.2.5. Stawianie pytań badawczych i formułowanie hipotez, poddawanych następnie testom empirycznym                                    | 202 |
| 4.2.6. Struktura procesu badawczego                                                                                                   | 205 |
| <b>4.3. Język statystyki jako język badań empirycznych</b>                                                                            | 207 |
| 4.3.1. Sposób przedstawiania wyników badań empirycznych                                                                               | 207 |
| 4.3.1.1. Graficzna i tabelaryczna postać rozkładów liczebności                                                                        | 207 |
| 4.3.1.2. Wskaźniki opisowe dla rozkładów liczebności                                                                                  | 212 |
| 4.3.2. Dobór osób do badań psychologicznych                                                                                           | 223 |
| 4.3.2.1. Dobór losowy                                                                                                                 | 224 |
| 4.3.2.2. Dobór nielosowy                                                                                                              | 226 |
| 4.3.3. Sprawdzanie hipotez statystycznych                                                                                             | 228 |
| 4.3.3.1. Hipotezy o związkach pomiędzy zmiennymi – współczynniki korelacji i współczynniki kontyngencji                               | 228 |
| 4.3.3.2. Hipotezy o różnicach pomiędzy grupami – testy istotności różnic                                                              | 239 |
| 4.3.4. Sposób łączenia różnych informacji o osobach badanych                                                                          | 246 |
| 4.3.4.1. Porównanie profili                                                                                                           | 246 |
| 4.3.4.2. Analiza skupień – grupowanie osób                                                                                            | 251 |
| 4.3.4.3. Analiza czynnikowa – grupowanie zmiennych                                                                                    | 258 |
| 4.3.5. Pakiety statystyczne (na przykładzie SPSS for Windows) w statystycznej analizie wyników badań psychologicznych                 | 268 |
| <b>4.4. Podstawowe modele badawcze: eksperymentalny i korelacyjny</b>                                                                 | 272 |
| 4.4.1. Model eksperymentalny                                                                                                          | 273 |
| 4.4.1.1. Klasyczny model eksperymentalny: jedna zmienna niezależna (dwuwartościowa) wpływa na jedną zmienną zależną                   | 274 |
| 4.4.1.2. Trafność planu eksperymentalnego                                                                                             | 286 |
| 4.4.2. Model korelacyjny                                                                                                              | 291 |
| 4.4.3. Negatywne efekty interakcji psycholog (jako badacz) – osoba uczestnicząca w badaniu naukowym                                   | 295 |
| <b>4.5. Podsumowanie</b>                                                                                                              | 300 |
| <b>Rozdział 5</b>                                                                                                                     |     |
| <b>GENETYKA ZACHOWANIA I PSYCHOLOGIA EWOLUCYJNA</b>                                                                                   |     |
| Wojciech Pisula, Włodzimierz Oniszczenko                                                                                              | 303 |
| <b>5.1. Wprowadzenie</b>                                                                                                              | 304 |
| <b>5.2. Darwinowskie korzenie psychologii</b>                                                                                         | 305 |
| 5.2.1. Zjawisko różnic indywidualnych i jego źródła                                                                                   | 305 |
| 5.2.2. Genetyka zachowania człowieka                                                                                                  | 309 |
| 5.2.2.1. Genetyka ilościowa – przedmiot, cele i metody badań                                                                          | 313 |
| 5.2.2.2. Czynniki warunkujące różnice indywidualne – ewolucja poglądów                                                                | 315 |
| 5.2.2.3. Geny a zachowanie – od odziedziczalności do polimorfizmów genetycznych                                                       | 315 |
| <b>5.3. Podstawowe pojęcia ewolucjonizmu</b>                                                                                          | 317 |
| 5.3.1. Rodzaje doboru                                                                                                                 | 317 |
| 5.3.2. Spór o ewolucję zachowania                                                                                                     | 318 |
| 5.3.3. Współczesna socjobiologia i początki psychologii ewolucyjnej                                                                   | 320 |
| 5.3.3.1. Agresja                                                                                                                      | 320 |
| 5.3.3.2. Rozród i opieka nad potomstwem                                                                                               | 321 |
| 5.3.3.3. Dzieciobójstwo                                                                                                               | 324 |
| 5.3.3.4. Życie w grupie                                                                                                               | 324 |
| 5.3.3.5. Ewolucja społeczeństw                                                                                                        | 325 |
| 5.3.3.6. Mechanizmy ewolucji zachowań społecznych                                                                                     | 326 |
| <b>5.4. Uwarunkowania genetyczne i środowiskowe ujawniające się w różnicach indywidualnych</b>                                        | 327 |
| 5.4.1. Osobowość                                                                                                                      | 327 |
| 5.4.2. Zdolności                                                                                                                      | 328 |
| 5.4.3. Psychopatologia                                                                                                                | 330 |
| 5.4.4. Zachowania antyspołeczne                                                                                                       | 331 |
| 5.4.5. Stres i uzależnienia                                                                                                           | 332 |
| <b>5.5. Co wnoszą do rozważań o naturze ludzkiej genetyka zachowania i psychologia ewolucyjna?</b>                                    | 333 |
| 5.5.1. Indywidualna droga życiowa człowieka                                                                                           | 335 |

|                                                                                                                   |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 5.5.2. Różnice międzypłciowe pod względem charakterystyk psychologicznych – z perspektywy psychologii ewolucyjnej | 335 |
| <b>5.6. Podsumowanie</b>                                                                                          | 337 |
| <br><b>Rozdział 6</b>                                                                                             |     |
| <b>PROCESY POZNAWCZE</b>                                                                                          |     |
| <i>Andrzej Falkowski, Tomasz Maruszewski, Edward Nęcka</i>                                                        | 339 |
| <b>6.1. Wprowadzenie</b>                                                                                          | 340 |
| <b>6.2. Spostrzeganie</b>                                                                                         | 341 |
| 6.2.1. Procesy sensoryczne                                                                                        | 341 |
| 6.2.1.1. Psychofizyka klasyczna                                                                                   | 342 |
| 6.2.1.2. Prawa psychofizyczne                                                                                     | 343 |
| 6.2.1.3. Próg zmysłowy i metody jego pomiaru                                                                      | 344 |
| 6.2.1.4. Teoria detekcji sygnałów                                                                                 | 348 |
| 6.2.1.5. Pamięć sensoryczna                                                                                       | 352 |
| 6.2.2. Organizacja percepcyjna                                                                                    | 355 |
| 6.2.2.1. Percepcja kształtu                                                                                       | 355 |
| 6.2.2.2. Prawa organizacji percepcyjnej                                                                           | 357 |
| 6.2.2.3. Percepcja przestrzeni                                                                                    | 364 |
| 6.2.2.4. Stałość percepcji                                                                                        | 365 |
| 6.2.2.5. Widzenie dwuoczne                                                                                        | 368 |
| 6.2.3. Wyodrębnianie cech i schematy poznawcze w spostrzeganiu                                                    | 370 |
| <b>6.3. Rozpoznawanie obrazów</b>                                                                                 | 371 |
| 6.3.1. Percepcja a kategoryzacja w rozpoznawaniu obrazów                                                          | 371 |
| 6.3.1.1. Organizacja percepcyjna jako proces kategoryzacji                                                        | 372 |
| 6.3.1.2. Klasyczne teorie kategoryzacji percepcyjnej                                                              | 374 |
| 6.3.1.3. Prototypowe modele kategoryzacji                                                                         | 375 |
| 6.3.1.4. Egzemplarzowe modele kategoryzacji                                                                       | 378 |
| 6.3.2. Podobieństwo w rozpoznawaniu obrazów                                                                       | 379 |
| 6.3.2.1. Kontekst w kształtowaniu relacji podobieństwa                                                            | 379 |
| 6.3.2.2. Uwaga i motywacja w spostrzeganiu podobieństwa                                                           | 381 |
| 6.3.2.3. Podobieństwo i rozpoznawanie obrazów w podejściu koneksjonistycznym                                      | 384 |
| <b>6.4. Wyobrażeniowa reprezentacja rzeczywistości</b>                                                            | 385 |
| 6.4.1. Podstawowe rodzaje wyobrażeń                                                                               | 385 |
| 6.4.2. Wyobrażenia a spostrzeżenia                                                                                | 388 |
| 6.4.3. Wyobrażenia a inne typy reprezentacji                                                                      | 389 |
| 6.4.4. Stanowisko obrazowe i propozycyjalne                                                                       | 393 |
| 6.4.5. Struktury neuronalne zaangażowane w generowanie wyobrażeń i operowanie nimi                                | 397 |
| 6.4.6. Wyobrażenia i wyobraźnia                                                                                   | 398 |
| 6.4.7. Praktyczne zastosowania wyników badań nad wyobraźnią                                                       | 399 |
| <b>6.5. Pojęciowa reprezentacja rzeczywistości</b>                                                                | 400 |
| 6.5.1. Pojęcie i kategoria                                                                                        | 401 |
| 6.5.2. Funkcje pojęć                                                                                              | 402 |
| 6.5.3. Teorie pojęć                                                                                               | 403 |
| 6.5.3.1. Teorie podobieństwa                                                                                      | 403 |
| 6.5.3.2. Pojęcia jako teorie naiwne                                                                               | 415 |
| 6.5.4. Wnioski                                                                                                    | 417 |
| <b>6.6. Pamięć i uczenie się</b>                                                                                  | 418 |
| 6.6.1. Historyczne relacje między uczeniem się a pamięcią                                                         | 418 |
| 6.6.2. Czym jest pamięć? O zwodniczej roli metafor                                                                | 419 |
| 6.6.3. Klasyfikacja procesów pamięciowych                                                                         | 422 |
| 6.6.4. Fazy procesu pamięciowego                                                                                  | 426 |
| 6.6.5. Procesy kodowania informacji                                                                               | 428 |
| 6.6.6. Pamięć operacyjna                                                                                          | 429 |
| 6.6.7. Pamięć trwała                                                                                              | 431 |
| 6.6.7.1. Pamięć semantyczna                                                                                       | 433 |
| 6.6.7.2. Pamięć epizodyczna                                                                                       | 435 |

|                                                                                            |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 6.6.8. Pamięć autobiograficzna                                                             | 437 |
| 6.6.8.1. Struktura pamięci autobiograficznej – baza danych i konstruowanie wspomnień       | 440 |
| 6.6.8.2. Czynniki decydujące o kodowaniu informacji w pamięci autobiograficznej            | 441 |
| 6.6.8.3. Specyficzne zjawiska występujące w pamięci autobiograficznej                      | 442 |
| 6.6.9. Zamiast podsumowania – synteza podejścia ekologicznego i laboratoryjnego Kihlstroma | 445 |
| <b>6.7. Uwaga i kontrola poznawcza</b>                                                     | 445 |
| 6.7.1. Aspekty i funkcje uwagi                                                             | 445 |
| 6.7.1.1. Selekcja źródła informacji                                                        | 446 |
| 6.7.1.2. Przeszukiwanie pola percepcyjnego                                                 | 447 |
| 6.7.1.3. Przedłużona koncentracja                                                          | 448 |
| 6.7.1.4. Kontrola czynności jednoczesnych                                                  | 448 |
| 6.7.1.5. Przerzutność uwagi                                                                | 449 |
| 6.7.2. Teorie uwagi                                                                        | 450 |
| 6.7.2.1. Teorie wczesnej selekcji                                                          | 450 |
| 6.7.2.2. Teorie późnej selekcji                                                            | 451 |
| 6.7.2.3. Teorie podzielności uwagi                                                         | 453 |
| 6.7.2.4. Teorie przerzutności uwagi                                                        | 456 |
| 6.7.3. Kontrola poznawcza                                                                  | 456 |
| 6.7.3.1. Czynności automatyczne i kontrolowane                                             | 456 |
| 6.7.3.2. Hamowanie i interferencja                                                         | 458 |
| 6.7.3.3. Funkcje zarządcze                                                                 | 460 |
| <b>6.8. Myślenie, rozumowanie i rozwiązywanie problemów</b>                                | 461 |
| 6.8.1. Myślenie                                                                            | 461 |
| 6.8.1.1. Istota, funkcje i rodzaje myślenia                                                | 461 |
| 6.8.1.2. Struktura myślenia                                                                | 462 |
| 6.8.1.3. Algorytmy i heurystyki                                                            | 463 |
| 6.8.2. Rozumowanie                                                                         | 466 |
| 6.8.2.1. Istota i rodzaje rozumowania                                                      | 466 |
| 6.8.2.2. Błędy w rozumowaniu i ich przyczyny                                               | 468 |
| 6.8.3. Rozwiązywanie problemów                                                             | 471 |
| 6.8.3.1. Czym jest rozwiązywanie problemu?                                                 | 471 |
| 6.8.3.2. Istota i typy sytuacji problemowych                                               | 472 |
| 6.8.3.3. Heurystyki rozwiązywania problemów                                                | 474 |
| 6.8.3.4. Fazy procesu rozwiązywania problemów                                              | 476 |
| 6.8.3.5. Przeszkody w rozwiązywaniu problemów                                              | 478 |
| <b>6.9. Podejmowanie decyzji</b>                                                           | 480 |
| 6.9.1. Etapy podejmowania decyzji                                                          | 480 |
| 6.9.2. Klasyczna teoria decyzji i teoria użyteczności                                      | 483 |
| 6.9.3. Strategie i heurystyki w podejmowaniu decyzji                                       | 485 |
| 6.9.4. Teoria perspektywy                                                                  | 487 |
| <b>6.10. Język i komunikacja</b>                                                           | 489 |
| 6.10.1. Podstawowe cechy języka                                                            | 490 |
| 6.10.1.1. Twórczy charakter języka                                                         | 490 |
| 6.10.1.2. Język jako struktura                                                             | 491 |
| 6.10.1.3. Sensowność języka                                                                | 491 |
| 6.10.1.4. Referencyjność języka                                                            | 492 |
| 6.10.1.5. Interpersonalność                                                                | 492 |
| 6.10.1.6. Podwójna artykulacja – właściwość podstawowa czy dodatkowa?                      | 492 |
| 6.10.2. Funkcje języka                                                                     | 493 |
| 6.10.3. Poziomy analizy języka                                                             | 495 |
| 6.10.3.1. Poziom fonologiczny                                                              | 495 |
| 6.10.3.2. Poziom semantyczny                                                               | 497 |
| 6.10.3.3. Poziom syntaktyczny                                                              | 498 |
| 6.10.4. Komunikacja                                                                        | 501 |
| 6.10.5. Język i procesy poznawcze                                                          | 504 |
| 6.10.5.1. Uczenie się „języka” przez naczelną i jego konsekwencje poznawcze                | 505 |
| 6.10.5.2. Język a procesy poznawcze – badania nad ludźmi                                   | 507 |
| <b>6.11. Podsumowanie</b>                                                                  | 509 |

## Rozdział 7

**EMOCJE I MOTYWACJA**

|                                                                                                                                                                                                         |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <i>Tomasz Maruszewski, Dariusz Doliński, Wiesław Łukaszewski, Magdalena Marszał-Wiśniewska</i> .....                                                                                                    | 511 |
| <b>7.1. Wprowadzenie</b> .....                                                                                                                                                                          | 512 |
| <b>7.2. Powstawanie emocji – interakcja mechanizmów biologicznych, psychologicznych i społecznych</b> .....                                                                                             | 513 |
| 7.2.1. Czym jest emocja – czy możliwe jest odróżnienie emocji od innych procesów psychicznych? .....                                                                                                    | 513 |
| 7.2.1.1. Emocja, nastrój, zaburzenia afektywne, osobowość emocjonalna – rodzina pokrewnych zjawisk .....                                                                                                | 514 |
| 7.2.1.2. Biologiczne mechanizmy powstawania emocji – uniwersalne i specyficzne gatunkowo bodźce emocjonalne.<br>Nieodwołalność i automatyczność biologicznie uwarunkowanych reakcji emocjonalnych ..... | 517 |
| 7.2.1.3. Psychologiczne mechanizmy wzbudzania emocji .....                                                                                                                                              | 521 |
| 7.2.1.4. Społeczne mechanizmy powstawania emocji .....                                                                                                                                                  | 523 |
| 7.2.2. Próba syntezy – interakcja systemu neuronalnego, sensoryczno-motorycznego, motywacyjno-afektywnego i poznawczego<br>w powstawaniu emocji .....                                                   | 525 |
| 7.2.2.1. System neuronalny .....                                                                                                                                                                        | 526 |
| 7.2.2.2. System sensomotoryczny .....                                                                                                                                                                   | 527 |
| 7.2.2.3. System motywacyjny (afektywny) .....                                                                                                                                                           | 528 |
| 7.2.2.4. System poznawczy .....                                                                                                                                                                         | 529 |
| 7.2.3. Obwody emocjonalne w mózgu i programy emocji .....                                                                                                                                               | 529 |
| 7.2.4. Podejście odwołujące się do wymiarów i podejście różnicowe jako różne rozumienia istoty emocji .....                                                                                             | 530 |
| 7.2.4.1. Wymiar czy odrębne stany – dwa różne podejścia do emocji .....                                                                                                                                 | 530 |
| 7.2.4.2. Klasyfikacja procesów emocjonalnych oparta na parametrach czasowych .....                                                                                                                      | 532 |
| 7.2.4.3. Klasyczne wymiary emocji: znak, intensywność i treść .....                                                                                                                                     | 532 |
| 7.2.5. Emocje a osobowość – dyspozycje emocjonalne, syndromy osobowości związane z funkcjonowaniem emocjonalnym .....                                                                                   | 533 |
| 7.2.6. Wybrane zaburzenia emocjonalne oraz ich główne właściwości .....                                                                                                                                 | 535 |
| 7.2.7. Teorie emocji .....                                                                                                                                                                              | 537 |
| 7.2.7.1. Czy pobudzenie fizjologiczne jest przyczyną, czy też przejawem emocji? .....                                                                                                                   | 538 |
| 7.2.7.2. Aktywacyjne teorie emocji .....                                                                                                                                                                | 541 |
| 7.2.7.3. Czy samo pobudzenie fizjologiczne wystarcza do wywołania emocji? Dwuczynnikowa teoria emocji Schachtera<br>i Singera .....                                                                     | 542 |
| 7.2.7.4. Wpływ ekspresji emocjonalnej na przeżywanie emocji .....                                                                                                                                       | 545 |
| 7.2.7.5. Funkcjonalistyczna koncepcja emocji Frijdy .....                                                                                                                                               | 548 |
| 7.2.7.6. Czy teorie emocji odnoszą się także do emocji złożonych? .....                                                                                                                                 | 550 |
| <b>7.3. Wyrażanie emocji podstawowych i pochodnych</b> .....                                                                                                                                            | 553 |
| 7.3.1. Uniwersalność ekspresji emocji podstawowych – porównania międzykulturowe .....                                                                                                                   | 553 |
| 7.3.1.1. Zmiany mimiczne i pantomimiczne charakterystyczne dla poszczególnych emocji .....                                                                                                              | 555 |
| 7.3.1.2. Kulturowo zdefiniowane formy ekspresji emocji: emblematy, ilustratory, regulatory, manipulatory .....                                                                                          | 556 |
| 7.3.2. Koncepcja ekspresyjnego sprzężenia zwrotnego .....                                                                                                                                               | 556 |
| 7.3.3. Emocje pochodne oraz ich aspekt kulturowy .....                                                                                                                                                  | 557 |
| 7.3.3.1. Czym są emocje pochodne i jak powstają? .....                                                                                                                                                  | 557 |
| 7.3.3.2. Kulturowa specyfika doświadczania i ekspresji emocji .....                                                                                                                                     | 558 |
| 7.3.4. Rozwój ekspresji emocjonalnej .....                                                                                                                                                              | 562 |
| 7.3.5. Komunikacja emocjonalna – aspekt kontrolowany i automatyczny .....                                                                                                                               | 562 |
| 7.3.6. Podmiotowe i pozapodmiotowe mechanizmy regulacji emocji .....                                                                                                                                    | 564 |
| 7.3.6.1. Automatyczna regulacja przebiegu emocji .....                                                                                                                                                  | 564 |
| 7.3.6.2. Podmiotowa kontrola emocji .....                                                                                                                                                               | 566 |
| 7.3.6.3. Kontrolowanie nastroju .....                                                                                                                                                                   | 570 |
| <b>7.4. Współdeterminowanie zachowania przez emocje i poznanie</b> .....                                                                                                                                | 571 |
| 7.4.1. Dyskusja na temat pierwotności poznania względem emocji i emocji względem poznania .....                                                                                                         | 571 |
| 7.4.1.1. Skrajne stanowisko zakładające pierwotność poznania .....                                                                                                                                      | 571 |
| 7.4.1.2. Niezależność poznania i emocji .....                                                                                                                                                           | 572 |
| 7.4.1.3. Skrajne stanowisko zakładające pierwotność emocji: pojawienie się nowych technik badawczych umożliwiających<br>wzbudzanie emocji przy minimalnym zaangażowaniu poznawczym .....                | 573 |
| 7.4.1.4. Spór o pierwotność jako przykład błędu ontologicznego .....                                                                                                                                    | 574 |
| 7.4.2. Wpływ emocji na przebieg wybranych procesów poznawczych .....                                                                                                                                    | 575 |
| 7.4.2.1. Zgodność znaku stanu afektywnego i elementów poznawczych .....                                                                                                                                 | 575 |
| 7.4.2.2. Znak emocji a głębokość przetwarzania .....                                                                                                                                                    | 581 |
| 7.4.2.3. Pamięć tunelowa .....                                                                                                                                                                          | 582 |
| 7.4.3. Model infuzji afektu .....                                                                                                                                                                       | 585 |

|                                                                                 |     |
|---------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>7.5. Motywacja w najważniejszych systemach teoretycznych</b>                 | 588 |
| 7.5.1. Ewolucyjne podejście do motywacji – etologia i socjobiologia             | 588 |
| 7.5.2. Psychodynamiczna teoria motywacji                                        | 590 |
| 7.5.3. Behawiorystyczna teoria motywacji                                        | 591 |
| 7.5.4. Problem motywacji w psychologii humanistycznej                           | 593 |
| 7.5.5. Poznawcze koncepcje motywacji                                            | 594 |
| 7.5.6. Motywacja w psychologii topologicznej                                    | 596 |
| 7.5.7. Próba systematyzacji                                                     | 596 |
| 7.5.8. Problem energetycznego zaplecza motywacji                                | 597 |
| <b>7.6. Podstawowe mechanizmy motywacyjne</b>                                   | 598 |
| 7.6.1. Afektywne podstawy motywacji                                             | 598 |
| 7.6.1.1. Emocje jako determinanta sprawności działania                          | 598 |
| 7.6.1.2. Informacyjny i programujący aspekt oddziaływania emocji                | 600 |
| 7.6.2. Poznawcze warunki pojawienia się motywacji – różne formy rozbieżności    | 601 |
| 7.6.3. Specyficzne ludzkie mechanizmy motywacyjne                               | 605 |
| 7.6.3.1. Motywacja wewnętrzna                                                   | 605 |
| 7.6.3.2. Motywacja osiągnięć                                                    | 608 |
| 7.6.3.3. Motywacje związane z obrazem własnej osoby                             | 611 |
| 7.6.3.4. Motywacja zmian rozwojowych                                            | 611 |
| <b>7.7. Typy motywacji</b>                                                      | 612 |
| 7.7.1. Homeostatyczne aspekty motywacji – przywracanie zaburzonej równowagi     | 613 |
| 7.7.1.1. Motywacje oparte na zasadzie napięcie – ulga: motywacja pokarmowa      | 613 |
| 7.7.1.2. Motywacje oparte na zasadzie napięcie – ulga: zachowania seksualne     | 615 |
| 7.7.1.3. Motywacje oparte na strachu i nadziei                                  | 616 |
| 7.7.1.4. Przywracanie równowagi poznawczej                                      | 617 |
| 7.7.2. Motywacje heterostatyczne – zaburzenie równowagi jako standard regulacji | 617 |
| 7.7.2.1. Motywacje hedonistyczne                                                | 617 |
| 7.7.2.2. Poszukiwanie nowości, złożoności i ciekawość poznawcza                 | 617 |
| 7.7.2.3. Motywacja własnej efektywności                                         | 618 |
| 7.7.3. Motywacja zadaniowa                                                      | 619 |
| 7.7.3.1. Zadania                                                                | 619 |
| 7.7.3.2. Plany działania                                                        | 622 |
| 7.7.3.3. Perspektywa czasowa w realizacji zadań                                 | 627 |
| 7.7.4. Motywacje symultaniczne i hierarchiczne oraz konflikty motywacyjne       | 628 |
| 7.7.4.1. Motywacje symultaniczne                                                | 628 |
| 7.7.4.2. Motywacje hierarchiczne                                                | 629 |
| 7.7.4.3. Konflikty motywów                                                      | 629 |
| <b>7.8. Motywacja w przebiegu zachowania</b>                                    | 630 |
| 7.8.1. Działanie z perspektywy motywacyjnej – uwagi wprowadzające               | 630 |
| 7.8.2. Uruchomienie zachowania                                                  | 632 |
| 7.8.3. Podtrzymywanie aktywności i wytrwałość. Renesans siły woli               | 635 |
| 7.8.3.1. Koncepcja implementacji intencji Petera Gollwitzera                    | 638 |
| 7.8.3.2. Teoria kontroli działania Juliusa Kuhla                                | 640 |
| 7.8.3.3. Teoria kontroli Jutty Heckhausen i Richarda Schulza                    | 643 |
| 7.8.4. Zaniechanie działania                                                    | 646 |
| 7.8.5. Zakończenie działania                                                    | 647 |
| <b>7.9. Podsumowanie</b>                                                        | 648 |

## Rozdział 8

## OSOBOWOŚĆ

|                                                        |     |
|--------------------------------------------------------|-----|
| Piotr K. Oleś, Krystyna Drat-Ruszczak                  | 651 |
| <b>8.1. Wprowadzenie</b>                               | 652 |
| <b>8.2. Główne orientacje w psychologii osobowości</b> | 654 |
| <b>8.3. Koncepcje psychoanalityczne</b>                | 655 |
| 8.3.1. „Każde działanie ma swoje wytłumaczenie”        | 655 |
| 8.3.2. Teoria klasyczna                                | 657 |
| 8.3.2.1. Teoria instynktów/popędów (model dynamiczny)  | 659 |

|                                                                                   |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 8.3.2.2. Energia psychiczna (model ekonomiczny)                                   | 659 |
| 8.3.2.3. Motywy zachowania są nieświadome (model topograficzny)                   | 660 |
| 8.3.3. Rewizje teorii – neofreudyści                                              | 667 |
| 8.3.3.1. Psychologia indywidualna i analityczna – Adler i Jung                    | 667 |
| 8.3.3.2. Psychologia społeczno-kulturowa – Fromm i Horney                         | 668 |
| 8.3.3.3. Co neofreudyści wnieśli do psychoanalizy i jakie mają znaczenie dzisiaj? | 669 |
| 8.3.4. Dwie drogi psychoanalizy: psychologia ego i teorie relacji z obiektem      | 670 |
| 8.3.4.1. Psychologia ego – koncepcja Hartmanna                                    | 671 |
| 8.3.4.2. Znaczenie psychologii ego dla teorii osobowości                          | 673 |
| 8.3.4.3. Teorie relacji z obiektem – jak rozumiana jest relacja                   | 674 |
| 8.3.4.4. Wymiar interpersonalny w psychoanalizie – „cicha rewolucja”              | 679 |
| 8.3.5. Psychoanaliza dzisiaj – podejście intersubiektywne                         | 679 |
| 8.3.6. Wnioski                                                                    | 683 |
| <b>8.4. Koncepcje humanistyczne i psychologia pozytywna</b>                       | 683 |
| 8.4.1. Nurt humanistyczny a psychologia pozytywna                                 | 684 |
| 8.4.1.1. Koncepcje humanistyczne – założenia                                      | 684 |
| 8.4.1.2. Osobowość jako potencjał samorealizacji – koncepcja Abrahama Masłowa     | 685 |
| 8.4.1.3. Funkcjonowanie obronne i pełne – osobowość i Ja według Carla Rogersa     | 686 |
| 8.4.1.4. Terapia Gestalt                                                          | 688 |
| 8.4.1.5. Krytyka psychologii humanistycznej – czy uzasadniona?                    | 688 |
| 8.4.2. Regulacja wewnętrzna – teoria samodeterminacji Deciego i Ryana             | 689 |
| 8.4.3. Psychologia pozytywna                                                      | 691 |
| 8.4.3.1. Czym jest szczęście – rozumienie eudajmonistyczne                        | 692 |
| 8.4.3.2. Szczęście jako uwznioślenie. Wymiar boskości                             | 692 |
| 8.4.3.3. Architektura szczęścia – jak je utrzymać i zwiększyć?                    | 693 |
| 8.4.3.4. Użyj swoich sił – psychologia pozytywna Martina Seligmana                | 694 |
| 8.4.3.5. Psychologia pozytywna – programy terapii                                 | 694 |
| 8.4.3.6. Perspektywy psychologii pozytywnej                                       | 696 |
| 8.4.4. Wnioski                                                                    | 696 |
| <b>8.5. Psychologia egzystencjalna</b>                                            | 697 |
| 8.5.1. Specyfika podejścia egzystencjalnego                                       | 697 |
| 8.5.2. Człowiek w świecie – pełen dylematów?                                      | 697 |
| 8.5.3. Wnioski                                                                    | 699 |
| <b>8.6. Podejście poznawcze</b>                                                   | 700 |
| 8.6.1. Geneza i specyfika podejścia poznawczego                                   | 700 |
| 8.6.2. Kontrowersja „osoba – sytuacja”                                            | 701 |
| 8.6.3. Jak spostrzegamy i konstruujemy rzeczywistość?                             | 701 |
| 8.6.4. Czy aktywność człowieka jest w pełni świadoma?                             | 702 |
| 8.6.5. Czy przekonania mają wpływ na zachowanie?                                  | 705 |
| 8.6.5.1. Przekonania dotyczące przyczyn zdarzeń                                   | 705 |
| 8.6.5.2. Przekonania dotyczące natury ludzkiej                                    | 706 |
| 8.6.5.3. Przekonania dotyczące przyszłości                                        | 707 |
| 8.6.5.4. Przekonania dotyczące wartości                                           | 707 |
| 8.6.5.5. Przekonania stałe i zmienne                                              | 707 |
| 8.6.6. Teoria wartości i możliwości Juliana Rottera                               | 708 |
| 8.6.7. Jakie zmienne tworzą osobowość – system poznawczo-afektywny                | 708 |
| 8.6.7.1. Struktura osobowości                                                     | 708 |
| 8.6.7.2. Stałość i spójność osobowości                                            | 709 |
| 8.6.8. Jakie są główne funkcje osobowości?                                        | 711 |
| 8.6.9. Teoria społeczno-poznawcza                                                 | 712 |
| 8.6.9.1. Wzajemne oddziaływania: osobowość – środowisko – zachowanie              | 712 |
| 8.6.9.2. Jak kształtuje się osobowość i skąd pochodzi zachowanie?                 | 713 |
| 8.6.9.3. Złożoność osobowości                                                     | 713 |
| 8.6.9.4. Cele i samoregulacja                                                     | 715 |
| 8.6.9.5. Jak teoria społeczno-poznawcza wyjaśnia zaburzenia?                      | 716 |
| 8.6.10. Jeszcze o kontrowersji „osoba czy sytuacja”                               | 718 |
| 8.6.11. Wnioski                                                                   | 719 |
| <b>8.7. Socjobiologiczna koncepcja osobowości</b>                                 | 720 |
| 8.7.1. Czy to, co wyuczone, może zostać utrwalone w genach?                       | 720 |
| 8.7.2. Czym jest osobowość i czemu służy?                                         | 721 |
| 8.7.3. Ścieżki adaptacji                                                          | 721 |

|                                                                                                  |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 8.7.4. Czy biologiczna natura człowieka może wyjaśniać tworzenie kultury?                        | 722 |
| 8.7.5. Wnioski                                                                                   | 723 |
| <b>8.8. Psychologia narracyjna</b>                                                               | 723 |
| 8.8.1. Jak człowiek nadaje sens i kreuje znaczenia?                                              | 723 |
| 8.8.2. Teoria wartościowania                                                                     | 725 |
| 8.8.3. Teoria tożsamości narracyjnej                                                             | 726 |
| 8.8.4. Teoria dialogowego Ja                                                                     | 727 |
| 8.8.4.1. Czym jest i jak się przejawia dialogowe Ja?                                             | 727 |
| 8.8.4.2. Czemu służą zjawiska dialogowe?                                                         | 727 |
| 8.8.5. Wnioski                                                                                   | 729 |
| <b>8.9. Współczesne koncepcje Ja</b>                                                             | 731 |
| 8.9.1. Pojęcie Ja jest jak wiatr                                                                 | 731 |
| 8.9.2. Jak pojęcie Ja funkcjonuje w psychologii?                                                 | 731 |
| 8.9.2.1. Ja analizowane z poziomu jednostki: Ja podmiotowe i Ja przedmiotowe                     | 732 |
| 8.9.2.2. Ja analizowane na poziomie społecznym                                                   | 733 |
| 8.9.2.3. Ja podmiotowe, czyli procesy i funkcje, oraz Ja przedmiotowe, czyli treść i struktura   | 734 |
| 8.9.2.4. Ja podmiotowe – procesy i funkcje, czyli czynności – oraz pytanie, kto nimi zarządza    | 737 |
| 8.9.3. Struktura Ja – wiedza o sobie, ukierunkowania i motywy Ja                                 | 738 |
| 8.9.3.1. Jak tworzymy wiedzę o sobie i innych – schematy Ja                                      | 738 |
| 8.9.3.2. Koncepcja siebie – jedna czy wiele?                                                     | 739 |
| 8.9.3.3. Organizacja samowiedzy i samoocena                                                      | 740 |
| 8.9.3.4. Właściwości motywacyjne i rozbieżności w systemie Ja                                    | 742 |
| 8.9.3.5. Czy w strukturze ukryte są funkcje Ja?                                                  | 743 |
| 8.9.3.6. Dynamika systemu Ja – motywy stałości i zmiany                                          | 743 |
| 8.9.3.7. Co wnosi do psychologii perspektywa Ja podmiotowego i przedmiotowego?                   | 745 |
| 8.9.4. Społeczno-kulturowy kontekst koncepcji Ja                                                 | 747 |
| 8.9.5. Wnioski: osobowość czy Ja?                                                                | 748 |
| <b>8.10. Teoria osobowości: integracja – badania – aplikacje</b>                                 | 749 |
| 8.10.1. Integracyjny model osobowości                                                            | 749 |
| 8.10.1.1. Założenia dotyczące natury ludzkiej                                                    | 749 |
| 8.10.1.2. Pięcioczynnikowa teoria osobowości w ujęciu Costy i McCrae'a                           | 750 |
| 8.10.1.3. Propozycja Dana McAdamsa i Jenifer Pals                                                | 750 |
| 8.10.1.4. Trzy poziomy poznania osobowości – nowe światło?                                       | 753 |
| 8.10.1.5. Wnioski                                                                                | 755 |
| 8.10.2. Teoria a metody badań                                                                    | 755 |
| 8.10.2.1. Specyfika badań klinicznych, eksperymentalnych i kwestionariuszowych                   | 756 |
| 8.10.2.2. Badania nomotetyczne i idiograficzne                                                   | 757 |
| 8.10.3. Misja psychologii osobowości – znaczenie badań i aplikacji                               | 758 |
| 8.10.3.1. Wyzwania, jakie stoją przed nauką o osobowości                                         | 758 |
| 8.10.4. Kryteria porównań i oceny teorii osobowości                                              | 762 |
| <b>8.11. Podsumowanie</b>                                                                        | 762 |
| <b>Rozdział 9</b>                                                                                |     |
| <b>PSYCHOLOGIA RÓŻNIC INDYWIDUALNYCH</b>                                                         |     |
| Jan Strelau, Bogdan Zawadzki                                                                     | 765 |
| <b>9.1. Wprowadzenie</b>                                                                         | 766 |
| <b>9.2. Paradygmat badań i podstawowe kategorie opisowe różnic indywidualnych</b>                | 767 |
| 9.2.1. Początki psychologii różnic indywidualnych                                                | 767 |
| 9.2.2. Przedmiot badań psychologii różnic indywidualnych                                         | 768 |
| 9.2.3. Cecha i zbliżone do niej konstrukty jako podstawowe kategorie opisu różnic indywidualnych | 769 |
| 9.2.3.1. Pojęcie cechy w ujęciu tradycyjnym i jego krytyka                                       | 769 |
| 9.2.3.2. Status cechy w świetle współczesnych poglądów i badań                                   | 770 |
| 9.2.3.3. Inne niż cecha kategorie służące do opisu różnic indywidualnych                         | 774 |
| <b>9.3. Temperament</b>                                                                          | 776 |
| 9.3.1. Pierwsze badania empiryczne nad temperamentem                                             | 776 |
| 9.3.1.1. Heymans – pionier badań empirycznych nad temperamentem                                  | 777 |
| 9.3.1.2. Typologia Pawłowa jako fizjologiczna podstawa czterech klasycznych temperamentów        | 777 |

|                                                                                                                            |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 9.3.1.3. Konstytucjonalne typologie temperamentu                                                                           | 778 |
| 9.3.2. Pojęcie temperamentu                                                                                                | 779 |
| 9.3.3. Teorie temperamentu powstałe w drugiej połowie XX stulecia                                                          | 780 |
| 9.3.3.1. Interakcyjna teoria temperamentu dziecka autorstwa Thomasa i Chess                                                | 781 |
| 9.3.3.2. Teoria psychotyczności, ekstrawersji i neurotyczności (PEN) w ujęciu Eysencka                                     | 782 |
| 9.3.3.3. Rozwojowa teoria temperamentu                                                                                     | 785 |
| 9.3.3.4. Koncepcja temperamentu zahamowanego i niezahamowanego                                                             | 786 |
| 9.3.3.5. Teoria emocjonalności, aktywności i towarzyskości Bussa i Plomina                                                 | 787 |
| 9.3.3.6. Teoria poszukiwania doznań Zuckermana                                                                             | 788 |
| 9.3.3.7. Psychobiologiczny model temperamentu w ujęciu Cloningera                                                          | 790 |
| 9.3.3.8. Regulacyjna teoria temperamentu                                                                                   | 791 |
| 9.3.4. Funkcjonalne znaczenie temperamentu                                                                                 | 793 |
| 9.3.4.1. Funkcjonalne znaczenie temperamentu u dzieci                                                                      | 794 |
| 9.3.4.2. Funkcjonalne znaczenie temperamentu u osób dorosłych                                                              | 796 |
| <b>9.4. Osobowość</b>                                                                                                      | 799 |
| 9.4.1. Badania leksykalne prowadzone w ramach pięcioczynnikowego modelu osobowości                                         | 799 |
| 9.4.1.1. Pierwszy etap badań nad strukturą osobowości                                                                      | 800 |
| 9.4.1.2. Drugi etap badań nad strukturą osobowości                                                                         | 800 |
| 9.4.2. Psychometryczne teorie osobowości nawiązujące do tradycji leksykalnych                                              | 802 |
| 9.4.2.1. Szesnastoczynnikowa teoria osobowości Cattella                                                                    | 802 |
| 9.4.2.2. Psychometryczne podejście do badań nad pięcioczynnikową strukturą osobowości                                      | 804 |
| 9.4.2.3. Uwagi krytyczne                                                                                                   | 807 |
| 9.4.3. Typy osobowości jako określona konfiguracja czynników wchodzących w skład Wielkiej Piątki                           | 807 |
| 9.4.3.1. Założenia i korzenie współczesnych typologii osobowości                                                           | 808 |
| 9.4.3.2. Empiryczna weryfikacja typologicznego podejścia do badań nad osobowością                                          | 808 |
| 9.4.4. Funkcjonalne znaczenie cech osobowości – wybrane przykłady                                                          | 810 |
| 9.4.4.1. Cechy osobowości a osiągnięcia szkolne i akademickie                                                              | 810 |
| 9.4.4.2. Cechy osobowości a powodzenie zawodowe                                                                            | 810 |
| 9.4.4.3. Cechy osobowości a zaburzenia psychiczne                                                                          | 812 |
| 9.4.4.4. Cechy osobowości a choroby somatyczne                                                                             | 814 |
| 9.4.4.5. Wnioski z badań nad funkcjonalnym znaczeniem cech osobowości                                                      | 816 |
| <b>9.5. Inteligencja</b>                                                                                                   | 816 |
| 9.5.1. Czym jest inteligencja?                                                                                             | 816 |
| 9.5.2. Struktura inteligencji w ujęciu psychometrycznym                                                                    | 819 |
| 9.5.2.1. Modele czynników równorzędnych                                                                                    | 820 |
| 9.5.2.2. Modele czynników hierarchicznych                                                                                  | 822 |
| 9.5.3. Inteligencja widziana z perspektywy procesów poznawczych                                                            | 825 |
| 9.5.3.1. Triarchiczna teoria inteligencji                                                                                  | 825 |
| 9.5.3.2. Formalna teoria inteligencji                                                                                      | 827 |
| 9.5.3.3. Teoria wielu inteligencji                                                                                         | 828 |
| 9.5.4. Mechanizmy poznawcze inteligencji                                                                                   | 829 |
| 9.5.4.1. Inteligencja a wykonywanie elementarnych zadań poznawczych                                                        | 829 |
| 9.5.4.2. Związek inteligencji psychometrycznej z procesami poznawczymi zachodzącymi w umyśle w trakcie rozwiązywania zadań | 832 |
| 9.5.5. Biologiczne podstawy inteligencji                                                                                   | 833 |
| 9.5.5.1. Rola czynników genetycznych w determinowaniu różnic indywidualnych w inteligencji                                 | 833 |
| 9.5.5.2. Mózg jako siedlisko inteligencji                                                                                  | 835 |
| 9.5.6. Rola inteligencji w funkcjonowaniu człowieka w życiu codziennym                                                     | 838 |
| 9.5.6.1. Inteligencja a osiągnięcia edukacyjne                                                                             | 838 |
| 9.5.6.2. Inteligencja a osiągnięcia zawodowe                                                                               | 841 |
| 9.5.6.3. Inteligencja a powodzenie życiowe                                                                                 | 842 |
| <b>9.6. Podsumowanie</b>                                                                                                   | 845 |

## Rozdział 10

### PSYCHOMETRIA. KONSTRUKCJA I ADAPTACJA TESTÓW PSYCHOLOGICZNYCH

|                                     |     |
|-------------------------------------|-----|
| Bogdan Zawadzki, Elżbieta Hornowska | 847 |
| <b>10.1. Wprowadzenie</b>           | 848 |
| <b>10.2. Cele psychometrii</b>      | 849 |

|                                                                                                      |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>10.3. Historia psychometrii</b>                                                                   | 852 |
| <b>10.4. Specyficzne problemy etyczne</b>                                                            | 854 |
| <b>10.5. Założenia i modele dotyczące konstrukcji testów psychologicznych</b>                        | 855 |
| 10.5.1. Klasyczna teoria testów                                                                      | 856 |
| 10.5.2. Teoria uniwersalizacji jako odmiana klasycznej teorii testów                                 | 858 |
| 10.5.3. Teoria odpowiedzi na pozycje testu                                                           | 859 |
| 10.5.4. Gdzie wykorzystuje się modele IRT?                                                           | 860 |
| 10.5.4.1. Zastosowanie modeli IRT do tłumaczeń językowych                                            | 860 |
| 10.5.4.2. Testowanie adaptacyjne (interakcyjne)                                                      | 861 |
| 10.5.4.3. Zastosowanie modeli IRT do szacowania stroniczości pozycji testowych                       | 861 |
| <b>10.6. Koncepcja cechy a założenia konstrukcji testu</b>                                           | 861 |
| 10.6.1. Pozycje testowe i ich charakterystyka                                                        | 862 |
| 10.6.2. Rzetelność pomiaru cechy testem                                                              | 866 |
| 10.6.3. Stabilność czasowa pomiaru cechy testem                                                      | 869 |
| 10.6.4. Trafność pomiaru cechy testem                                                                | 869 |
| 10.6.5. Normy wyników testowych                                                                      | 873 |
| <b>10.7. Procedura konstrukcji testu</b>                                                             | 874 |
| 10.7.1. Analiza podstaw teoretycznych testu                                                          | 874 |
| 10.7.2. Tworzenie pozycji testowych oraz przygotowanie testu do badań                                | 875 |
| 10.7.3. Badanie testem, analiza własności psychometrycznych oraz przygotowanie finalnej wersji testu | 880 |
| 10.7.4. Weryfikacja własności psychometrycznych testu                                                | 881 |
| 10.7.5. Opracowanie norm wyników testu                                                               | 882 |
| 10.7.6. Przygotowanie podręcznika do testu                                                           | 882 |
| <b>10.8. Kulturowa adaptacja testów</b>                                                              | 888 |
| 10.8.1. Procedury kulturowej adaptacji testu                                                         | 888 |
| 10.8.2. Adaptacja testu do specyfiki kulturowej grup demograficznych                                 | 891 |
| <b>10.9. Podsumowanie</b>                                                                            | 892 |
| <b>Bibliografia</b>                                                                                  | 895 |
| <b>Indeks rzeczowy</b>                                                                               | 943 |
| <b>Indeks osobowy</b>                                                                                | 952 |
| <b>Spis i źródła fotografii</b>                                                                      | 964 |